

БЪЛГАРСКАТА АРТИЛЕРИЯ ПО ВРЕМЕ НА ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА (1914 – 1918)

Доцент доктор Иван Петров

ivan_m_petrov@yahoo.com

Югозападен университет „Неофит Рилски“

ПК 2700, Благоевград, ул. „Иван Михайлов“ № 66

THE BULGARIAN FIELD AND MOUNTAIN ARTILLERY DURING THE FIRST WORLD WAR

Assoc. Professor Ivan Petrov

ivan_m_petrov@yahoo.com

South-West University Neofit Rilski

Abstract: The article starts with the situation of the Bulgarian artillery at the eve of the inclusion of Bulgaria into the First World War. Further on it reveals its development during the war. There is a review of the process of rearmament with a new material through deliveries from Germany and Austro-Hungary and using trophy guns. There is also a place for introducing weapons and the mortar as a new type of weapon. The focus is on field and mountain artillery, as there are separate studies for naval artillery. In the text there are also lines dedicated to the enhancement of personnel training in various artillery schools and courses, as well as the implementation of the most modern methods for artillery sound ranging.

Key words: First World War, Bulgaria, artillery, cannon, mortar, shells, mines

След края на Междусъюзническата война българската армия е демобилизирана. Към началото на 1914 г. бойният състав на армията е сведен приблизително до този, с който започва мобилизацията през 1912 г. Мирновременният състав на армията е от 3 армии, 10 пехотни дивизии, една кадрова дивизия, 20 пехотни бригади, 40 пехотни полка, 19 артилерийски полка, 11 конни полка, 5 инженерни дружини, 1 жп дружина, 1 телеграфна дружина и 1 техническа дружина [5: 104]. Общо мирновременният състав на армията наброява 5220 офицери, 80 079 сержанти и войници. Въз основа опита от Балканската война се правят организационни изменения във военновременния състав на артилерията, като се реорганизират двата артилерийски полка на всяка дивизия в артилерийска бригада [5: 104]. Въоръжението и бойната техника в армията се износват по време на Балканските войни. Армията изразходва до голяма степен своите запаси от боеприпаси. Съгласно опита от войните се внасят поправки в уставите за строева служба на специалните родове войски, както и в наставленията, инструкциите и други документи, уреждащи дейността на административните служби. Организиран са курсове за изучаване на опита от войните с офицерския състав. За

опресняване на знанията и практическите умения на подофицерите и войниците през 1914 – 1915 г. през триседмично военно обучение преминават 14 набора (общо 233 603 души) [1: 282]. Започва бавен процес на превъоръжаване поради недостиг на средства и поради ангажирането на военната промишленост на Австро-Унгария и Германия, откъдето се извършват доставките с доставки за техните армии.

С избухването на Първата световна война подготовката на въоръжените сили за война се засилва, въпреки че България обявява неутралитет. В края на 1914 г. пехотните дивизии са попълнени с нови батареи. Създават се нови части в артилерията. Съществуващите 3 гаубични отделения се развърщат в 3 гаубични артилерийски полка с по две отделения, всяко от по две гаубични и една паркова батарея. По същото време 3-те крепостни батальона се превръщат в Софийски, Шуменски и Видински крепостен артилерийски полк. Те имат в състава си по две отделения, всяко от две батареи. Конната батарея се развърща в отделение от две батареи [4: 129].

Положението с въоръжението и материално-техническото снабдяване на артилерията в навечерието на войната не е добро. По вид и количество то почти не се различава от участието на българската армия в Балканските войни. Артилерийското въоръжение на българската армия след Балканските войни е от разнообразни системи, с различен калибър, което затруднява снабдяването им с боеприпаси. Значителна част от тях са морално остарели и износени в хода на боевете. Значителна част от оръдията са нескорострелни и с малка далекострелност. С много добри технически качества са трофейните турски скорострелни круповски оръдия, с които след Балканските войни се превъоръжават няколко полка. Тежката полска артилерия е в същото положение. Само трофейните 105 мм скорострелни оръдия и 150 мм гаубици, взети при Одрин, са на най-съвременно ниво, но армията има малко боеприпаси за тях. В крепостната артилерия също преобладават нескорострелни системи. Единствено изключение правят трофейните 105 мм дълги германски оръдия [2: 16–17]. Оръдията са осигурени средно с по 500 снаряда. Това количество е достатъчно за три денонощия сериозен бой, при икономично и строго рационално изразходване на бойните припаси. В началото на войната артилерията на всяка дивизия е реорганизирана в артилерийска бригада, състояща се от два скорострелни артилерийски полка и едно самостоятелно нескорострелно отделение. Всеки полк има по 2 отделения с по 3 батареи, всяка с по 4 оръдия. Към един от полковете освен това има 1 планинско скорострелно отделение (3 батареи по 4 оръдия). Нескорострелното отделение се състои от 3 батареи по 6 оръдия (18 оръдия). Или всяка дивизия разполага с 55 – 60 скорострелни и 18 нескорострелни полски оръдия. Далекострелността на дивизионната артилерия е 5500 – 6500 м, при скорострелност на едно оръдие до 3 – 4 изстрела в минута. По време на войната нескорострелните отделения започват да се превъоръжават с пленени скорострелни оръдия. Липсват и достатъчно технически средства за свързка. България влиза във войната със 197 леки и 47 тежки батареи. Само 12 от тежките батареи са въоръжени с модерни скорострелни оръдия, а останалите са нескорострелни. Една значителна част

от леките батареи са също със нескорострелни оръдия.¹²⁸ Въпреки планинския терен на Балканския боен театър, в началото на войната българската армия има в строя само 63 – 120 мм гаубици (34 скорострелни и 29 нескорострелни). При планинските оръдия армията разполага със 108 скорострелни оръдия.¹²⁹

От началото на 1916 г. в българската армия започват промени, съобразени с поуките от военните действия през изминалата година. Поради планинския терен при воденето на военните действия армията има нужда от много планинска артилерия и много леки гаубици, които могат да стрелят със стръмна траектория. Затова започва формирането на нови планински и гаубични батареи.

През февруари 1916 г. са сформирани две нови артилерийски бригади – за 11-а и 12-а пехотна дивизия. Организационните промени в артилерията се съпровождат от превъоръжаване, което цели да замени старите нескорострелни оръдия с нови, да се доставят планински гаубици и планински скорострелни оръдия „Шкода“. Това започва от февруари 1916 г. и се изпълнява за сметка на пленените противникови и на новодоставени оръдия от Германия и Австро-Унгария [1: 282, 295]. Основните артилерийски системи, които преобладават в доставките, са 120 мм и 150 мм германски гаубици и дълги оръдия, както и най-новите 105 мм планински гаубици, обр. 1916 г. Що се отнася до доставките на боеприпаси от края на 1916 г., те започват да се правят на 6 месеца въз основа на специални таблици. Боеприпасите са доставяни от Австро-Унгария и Германия. Дневният лимит е бил: за 75 мм полско оръдие – 25 снаряда; за 75 мм планинско оръдие – 20; за 105 мм скорострелна гаубица – 15; за 120 мм скорострелна гаубица – 15. За всички нескорострелни системи лимитът е бил наполовина, в сравнение със скорострелните системи. Основните артилерийски системи в българската армия са показани в табл. 1.

Таблица 1
Основни артилерийски системи в българската армия

Система	Калибър	Маса на позиция	Маса на снаряда	Начална скорост
Полско оръдие „Круп“	75 мм	1050 кг	6,5 кг	500 м/с
Планинско оръдие „Шнайдер“	75 мм	506 кг	5,100 кг	330 м/с
Планинско оръдие „Круп“	75 мм	446 кг	5,100 кг	330 м/с
Планинско оръдие „Шкода“	75 мм	635 кг	6,500 кг	350 м/с
Полска скорострелна гаубица „Шнайдер“	120 мм	1370 кг	20,650 кг	224 – 350 м/с
Оръдие Д/30	150 мм	6080 кг	40 кг	520 м/с
Гаубица Д/12	150 мм	1810 кг	40 кг	260 м/с
Оръдие Д/30	120 мм	3550 кг	20 кг	520 м/с
Оръдие Д/28	120 мм	2570 кг	20 кг	500 м/с
Оръдие Д/25	120 мм	2795 кг	16 кг	460 м/с

Забележка: Таблицата е съставена по данни на [2: 18].

¹²⁸ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 1257, с. 3–4.

¹²⁹ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 1257, с. 8–9.

Освен това през октомври 1916 г. се формира и минохвъргачна дружина [1: 292; 2: 91], състояща се от 3 минохвъргачни роти и 1 паркова полурота с 18 средни и 30 леки минохвъргачки, напълно ново оръжие за българската армия. За първи път българските части изпитват ефекта на това оръжие при боевете си със сръбската армия – през лятото на 1916 г. в Югозападна Македония. Използваните от сръбските сили минохвъргачки имат голям боен и психологически ефект сред българските войски. Ето защо българското командване в разгара на боевете за Битоля започва формирането на такова съединение в българската армия. Пак тогава започва да се сформира и първата щурмова дружина в българската армия. В нея влизат 2 щурмови и 1 картечна рота, 1 артилерийска батарея, минохвъргачен и огнехвъргачен отдел и други подразделения. Общо щурмовата дружина има 4 оръдия, 8 минохвъргачки, 6 картечници и 4 огнехвъргачки [6: 129]. През тази година към артилерийските полкове се създават оптични и акустични команди. За техническото им съоръжаване следват поръчки в Германия. До лятото на 1918 г. за всеки артилерийски полк са доставени по 1 перископ – система „Цайс“, с височина около 5 м и десетократно увеличение. Освен това за нуждите на артилерията са доставени 560 бинокъла с шесткратно увеличение, 50 бусоли – система „Гьорц“, 116 слухови тръби и 15 прибора – система „Инженер Мавров“. Тези уреди са оригинална разработка, за откриване на разположението на батареи чрез звукозасичане, създадена през 1914 г. и усвоена от фирмите „Круп“ и „Шнайдер“ [2: 18].

През 1917 г. промените в артилерията на армията продължават. През февруари завършва формирането на Минохвъргачната дружина. Тя е въоръжена със средни и леки германски минохвъргачки (табл. 2).

Таблица 2
Германски минохвъргачки на въоръжение в българската войска през Първата световна война

Система „Ерхард“	Калибър	Далекобойност	Маса на позиция	Маса в поход	Маса на мината	Маса на бойния заряд	Скорострелност
Средна	170 мм	1600 м	530 кг	880 кг	50 кг	17 кг	35 изстрела в час
Лека	76 мм	1300 м	160 кг	213 кг	4,5 кг	0,500 кг	15 изстрела в минута

Забележка. Таблицата е съставена по данни на [2: 117].

Освен нея формираните минохвъргачни роти във 2-ра и 3-та дивизия до средата на март трябва да имат по 4 средни и 12 леки минохвъргачки. В Скопие се разкрива Минохвъргачно училище – за обучение на български минохвъргачни части. Срокът на обучение е определен на 8 седмици. Към 15 май 1917 г. българската армия има 220 леки и 104 тежки батареи. Освен това в помощ на българската армия Германия разполага на Македонския фронт 27 леки и 58 тежки батареи.¹³⁰ През май от София за района на Първа армия се изпраща окомплектованата Щурмова дружина.

¹³⁰ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 1257, л. 4.

През август се взема решение да се формира и втора минохвъргачна рота към всяка дивизия, и са поръчани в Германия 18 средни и 30 леки минохвъргачки със срок на доставка октомври 1917 г. Трябва да се отбележи, че редица дивизионни командири недооценяват ролята на минохвъргачките в боя. Така например командирите на 1-ва, 2-ра, 4-та и 12-а дивизия изпращат неграмотни хора на курсовете за обучение в Скопие. В края на годината завършва обучението на личния състав за действия с новото оръжие.

Артилерията претърпява значителни промени. Увеличава се броят на планинската и гаубичната артилерия. През май се създава нов, 4-ти, а в края на годината и 5-и тежък артилерийски полк за нуждите на контрабатареината борба. Наред с това се реорганизират и преименуват редица артилерийски части и се сформират допълнителни полкове. Позиционна артилерия се създава и в Беломорската отбрана. Освен това продължава процесът на замяна на нескорострелните оръдия със скорострелни. За подобряване на снабдяването със снаряди се формират товарни артилерийски обози [1: 295]. През октомври пристига първата пратка от 30 камиона за снаряди с железно-дървени бандажи. За подобряване на артилерийската подготовка на командирите на батареи и артилерийски отделения през октомври 1917 г. е създадена артилерийска стрелкова школа в Сливница. До края на войната тя дава на армията 8 випуска артилерийски офицери.

В последната година от войната промените в българската армия продължават с цел да я направят адаптивна към новите условия за воденето на бойните действия.

Същевременно продължава превъоръжаването на артилерията, като от февруари 1916 г. до август 1918 г. ново въоръжение получават 142 батареи: 50 със 105 мм полски гаубици, 9 със 150 мм тежки гаубици, 5 със 105 мм дълги оръдия, 16 със скорострелни планински оръдия, 28 със 75 мм полски оръдия и др. Към 15 септември 1918 г. българската армия има 223 леки и 142 тежки батареи. Германската артилерия на фронта по същото време е 11 леки и 34 тежки батареи. Или общо 234 леки и 176 тежки батареи. От тези батареи 34 леки и 18 тежки са ангажирани с окупационните войски в Добруджа, Македония, Сърбия, въздушната отбрана и отбраната на Беломорската област. Така че на Македонския фронт България има 200 леки батареи с около 820 оръдия и 158 тежки батареи с около 560 оръдия, или всичко 358 батареи с около 1380 оръдия, от които 1210 български и 170 съюзнически. Променя се и структурата на българската артилерия. През 1918 г. количеството на леката артилерия се увеличава с 26%, в сравнение с 1915 г., а на тежката с около 140%.¹³¹ В армията има 285 леки гаубици (226 – 105 мм; 51 – 120 мм скорострелни; и 8 – 120 мм нескорострелни). Това е увеличение с 330%, в сравнение с 1915 г. При планинската артилерия има 172 скорострелни оръдия, което е увеличение с 50%. При това по-голямата част от старите оръдия системи „Круп“ и „Шнайдер“ са заменени с планински скорострелни оръдия „Шкода“, които са много по-мощни. Като цяло българската артилерия през

¹³¹ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 1257, с. 4–5.

август и септември 1918 г. е най-малко два пъти по-силна в огнево отношение, в сравнение с 1917 г.¹³² Организационно тежката артилерия се групира в тежки артилерийски полкове към всяка от армиите. До края на войната се формират 10 нови артилерийски полка, от които 1 тежък. На въоръжение влизат 13 противовъздушни батареи.

Към конната дивизия се формира конно артилерийско отделение от 2 батареи по 4 оръдия (8 оръдия). В началото на войната артилерията наброява 240 батареи (960 оръдия), а в края на войната – 360 батареи (1450 оръдия) и 380 минохвъргачки. През 1918 г. се формират леки полкови минохвъргачни роти в състав: 4-ма офицери и 150 войници с 12 леки минохвъргачки. По този начин българската артилерия се увеличава почти двойно, а огневата ѝ мощ нараства многократно, като се има предвид, че скорострелните оръдия по това време са в състояние да дават десет пъти повече изстрели от нескорострелните. По време на войната 1915 – 1918 г., до 13 септември 1918 г., в българската армия има 638 оръдия, повредени от противника или от собствения им огън и заменени с други. От началото на войната до 15 септември 1918 г. в плен попадат 61 български оръдия (от края на септември до декември 1916 г. в боевете в Битолско). От 15 септември 1918 г. до сключването на примирието в Солун на 29 септември 1918 г. са пленени от противника 558 оръдия. 332 оръдия са поставени под специален надзор от противника, а 22 оръдия са върнати на гръцката армия.¹³³ Полевите и планинските оръдия са обикновено 75 мм скорострелни, производство на фирмата „Круп“, а при планинската артилерия на въоръжение има много австро-унгарски оръдия „Шкода“. Гаубичните батареи са 105 мм и 150 мм. Тежката артилерия се попълва с оръдия от Одринския парк и чрез доставки от Германия. Значителна работа е извършена за снабдяване на артилерията с боеприпаси, но въпреки това по време на цялата война те не са достатъчни. Това се променя чак през 1918 г. През тази година артилерията има 70% повече бойни припаси, в сравнение с началото на 1917 г., и много пъти в повече, отколкото през 1915 г. През 1918 г. за всяко 75 мм оръдие има по 5700 изстрела; за всяка полска гаубица – средно по 2000 изстрела; за всяко планинско оръдие – средно по 4400 изстрела; за всяко тежко оръдие – средно по 2000 изстрела. За годините на войната българската артилерия изразходва 5,5 млн. изстрела. На всяко българско оръдие се падат по около 5000 изстреляни снаряда.¹³⁴ Освен това армията разполага с достатъчно резерви от материална част за замяна на унищожената или повредената техника в боевете. Всяка батарея е снабдена с по 2 батарейни тръби, достатъчно бинокли и телефонен материал.¹³⁵ Артилерията е доста зле с превозните средства, като това се чувства особено силно през 1915 година. Най-зле с превоза на материалната част и боеприпасите е тежката артилерия [3: 197–198]. През май 1918 г. камионите на артилерията в армията достигат 112, което е изключително малко, като този въпрос не е решен до края на войната. В хода на войната получават

¹³² ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 1257, с. 8–9.

¹³³ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 1257, с. 8–9.

¹³⁴ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 1257, с. 11, 14.

¹³⁵ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 1257, с. 10.

по-нататъшно развитие способите за разузнаване и засичане на противниковите батареи, по-широко се използва звуковото разузнаване. За подготовката на специалисти по използването на звуковото разузнаване се организира 3-месечен звукометричен курс в края на 1917-а и началото на 1918 г. в София [3: 215].

През войната българската армия пленява от противника около 550 скорострелни оръдия и едно значително количество нескорострелни. Всички пленени скорострелни оръдия са поправени в главната армейска работилница – Арсенала в София, и веднага са използвани за превъоръжаване на нашите нескорострелни батареи и за възстановяване на нашите загуби. Освен това армията пленява от противника около 360 000 годни артилерийски снаряда, които българската артилерия използва в бойните действия.

Към 1 септември 1918 г. в българската армия широко се използва минохвъргачката, като оръжие, доказало своята ефективност. В състава на армията има формирани 40 минохвъргачни роти, които имат на въоръжение 126 средни и 250 леки минохвъргачки. Обръща се сериозно внимание и на развитието на автомобилния транспорт в армията. Автомобилният парк се увеличава над 10 пъти в сравнение с дните на мобилизацията, а личният състав, обслужващ фронта, се увеличава над 14 пъти спрямо мирновременния период. Към началото на септември 1918 г. в действащата армия има 23 товарни, 7 пътнически и 4 санитарни отделения, с над 700 автомобила [3: 104]. В навечерието на решителните боеве през септември 1918 г. противникът превъзхожда българската армия с около 370 тежки оръдия и 34 минохвъргачки, повечето от които са средни и тежки. Но основното и решително предимство, което той има, е способността му да маневрира с артилерията. Армията му е снабдена с достатъчно камиони и товарни животни, обилно осигурени с бензин и фураж. Това му осигурява възможност бързо да маневрира и да осигурява огнево превъзходство на определени участъци от фронта. За разлика от него, българската армия до края на войната не може да се снабди с достатъчно камионни отделения, а конете и воловете отслабват и измират поради липсата на фураж. Освен това, поради голямото увеличение на българската артилерия по време на войната, опитният кадрови състав в батареите значително намалява, като това обстоятелство също затруднява маневрирането на нашата артилерия.

Към 1 септември 1918 г. българската армия достига 855 175 души, което представлява 17% от цялото население на страната, 34% от мъжкото население и 98% от работоспособното (от 19- до 50-годишни) мъжко население. По този начин България се нарежда на второ място, след Франция, от страните – участници във войната, по процент на мобилизация на населението. До края на войната за нуждите на армията от Германия и Австро-Унгария са доставени 3127 тежки картечници, 284 леки минохвъргачки, 162 средни минохвъргачки, 1932 гранатохвъргачки, 8 огнехвъргачки и 528 артилерийски оръдия. Трансформацията в българската армия в годините на Първата световна война е продължителен процес, целящ да адаптира войските към съвременните изисквания за водене на бойни-

те действия. Открояват се две тенденции в тази трансформация – намаляване на числеността на бойните части във връзка с намаляването на човешките резерви на България и компенсирането на това намаление с усилването на огневата мощ на войските чрез насищането им с автоматично оръжие и модерна артилерия.

Използвана литература

- [1] *Българската армия (1877 – 1919)*. София, 1988.
- [2] *Българската армия в Първата световна война (1915 – 1918 г.)*. София, 1995.
- [3] *История на българската артилерия*. София, 1977.
- [4] *История на сухопътните войски на България. Т. 1*. София, 2014.
- [5] КРАПЧАНСКИ, В., ХРИСТОВ, Г., ВЪЗЕЛОВ, Д., СКАЧОКОВ, И., 1961. *Кратък обзор на бойния състав, организацията, попълването и мобилизацията на българската армия от 1878 до 1944 г.* София.
- [6] КРИВОРОВ, И., 1998. Българската военна стратегия през Първата световна война. *ВИСб*, № 1, с. 129–130.